

तासगाव तालुक्यातील प्राथमिक व माध्यमिक शाळांतील महिला शिक्षकांच्या मानसिक ताणतणावांचा अभ्यास

* डॉ. लक्ष्मी विष्णू भंडारे

* सहाय्यक प्राध्यापक, संस्थामाता सुशीलादेवी साळुंखे महिला शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, तासगाव

सारांश:

शिक्षकांच्या व्यक्तिमत्त्वाचा प्रभाव विद्यार्थी मनावर पडत असतो. ह्या शिक्षकांना केवळ अध्यापनाचे काम करावे लागत नाही तर अनेक जबाबदाऱ्या घरी व शाळेत पार पाडाव्या लागतात त्याचा परिणाम महिला शिक्षकांच्या मानसिक ताण मानसिक ताणतणाव येण्यावर होतो. अध्यापन कार्य करण्याबरोबरच अन्य अनेक जबाबदाऱ्या पार पाडाव्या लागतात. घरी शाळेत दोन्ही ठिकाणी कुटुंब प्रमुख, मुख्याध्यापक व संस्थापक यांचा दबाव त्यांच्यावर असतो. त्यांचे स्वास्थ्य बिघडले की अध्यापन कार्यात रुची कमी होत असते. मानसिकदृष्ट्या स्वास्थ्य शिक्षकांचे वर्तन प्रभावशाली अध्ययन परिस्थिती उत्पन्न करू शकते. स्वतः शिक्षिका मानसिकदृष्ट्या स्वास्थ्य नसेल तर त्या विद्यार्थ्यांच्या समस्या दूर करण्यास असमर्थ ठरतात. योग्य मार्गदर्शन हे करू शकत नाहीत. शिक्षकावर घरी व शाळेत अधिक जबाबदाऱ्या सोपविल्या जातात त्यातून त्यांच्या मनावर ताण येतो. हे ज्या ज्या वेळी आम्ही शालेय आंतरवासितांमध्ये शाळेत जात असतो त्या ठिकाणी आम्हाला हे निदर्शनास येते. शाळा दत्तक योजना राबवताना ही हे चित्र पाहायला मिळते काही वेळेला काही शालेय आंतरस्पर्धा आयोजन केल्या जातात त्या ठिकाणीही अशा बाबी ताणतणावात येणाऱ्या महिला दिसून येतात. त्यामुळे स्त्रियांच्या मानसिक ताणतणावाचा अभ्यास करणे संशोधिकेला गरजेचे वाटले म्हणून हा मी विषय निवडला आहे.

Copyright © 2024 The Author(s): This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (CC BY-NC 4.0) which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium for non-commercial Use Provided the Original Author and Source Are Credited.

प्रस्तावना:

शिक्षण ही आजीवन चालणारी प्रक्रिया असून विद्यार्थ्यांवर संस्कार करणारे महत्त्वाचे टप्पे म्हणजे प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षण होय. प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षण विद्यार्थ्यांना एक जीवनाला आकार देण्याचे काम करतात. त्यांच्या जीवनाला आकार देणे.त्यांच्यावर सुसंस्कार घडवण्याचे काम याच वयात घडत असते म्हणून महिला शिक्षकांची भूमिका अत्यंत मोलाची आहे. दैनंदिन जीवनात विविध अनुभव देऊन विद्यार्थ्यांत इष्ट ते वर्तन बदल घडवून आणणे हे महिला उत्तम प्रकारे करू करू शकतात. महिलांचे आरोग्य चांगले असेल तर महिला शिक्षिकांचे स्वतःचे मानसिक स्वास्थ्य टिकवून ठेवणे व मानसिक स्वास्थ्य सुधारणे हे मोठे आव्हान आहे. त्यामुळे शैक्षणिक क्रांतीचे अग्रदूत म्हणून महिलांच्या कडे पाहिले जाते.

भूमिका स्त्रियांना विविध भूमिका दिल्या जातात विविध भूमिका दिल्या जातात. मुल ही आपल्या राष्ट्राची संपत्ती ही प्रत्येक वर्गावर्गात घडत असते. त्यामुळे अशा विद्यार्थ्यांच्या मध्ये मौलिक संस्कार रुजवणे हे स्त्री शिक्षिका उत्तम प्रकारे करू शकते जर शिक्षकाचे उत्तम आरोग्य असेल तर ती चांगल्या प्रकारे विद्यार्थ्यांच्या मध्ये संस्कार रुजवू शकेल म्हणून मानसिक स्वास्थ्य चांगले असावे लागते. शिक्षण हा मानवी जीवनाचा तात्विक आधार आहे त्यामुळे शिक्षणाद्वारे चारित्र्याची जडणघडण होते हे महात्मा गांधीजींनी ओळखून त्यांनी "शिक्षण शरीराला श्रमाकडे, बुद्धीला ज्ञानाकडे ,हृदयाला भावनेकडे वळवते असे म्हटले आहे. निरोगी शरीरात निरोगी मन वास करते. असे अरिस्टॉटल म्हणतात. शिक्षक अध्यापनाद्वारे विद्यार्थ्यांच्या विविध कृती व भावनांना सुसंस्कृत वळण शिक्षकांचे लावण्याचे काम करतात. शिक्षणाद्वारे विद्यार्थ्यांत इष्ट तो बदल घडवून आणतात. शिक्षक शिक्षणाद्वारे विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास घडवून आणतात.म्हणून आज हे देशाचे नागरिक सुजाण, सुसंस्कृत व विविध कौशल्यांनी तयार करण्याचे काम शिक्षकच करतात म्हणून शिक्षकाला शिल्पकार म्हणून ओळखले जाते. आजच्या या स्पर्धेच्या युगात तंत्रज्ञान युग आले व त्यामध्ये माहितीचा विस्फोट झाला शिक्षकाच्या भूमिकेतही बदल करावा लागला .शिक्षकास नवनवीन येणारे परिवर्तने यास सामोरे जावे लागते. त्यासाठी आजच्या शिक्षकाचे शारीरिक व मानसिक स्वास्थ्य चांगले असणे गरजेचे असते. परंतु अशा ह्या परिवर्तनामुळे त्यांचे मानसिक स्वास्थ्य टिकून राहू शकत नाही. त्यातही महिला शिक्षकांना कौटुंबिक व सामाजिक तसेच शैक्षणिक जबाबदाऱ्या पार पाडताना तारेवरची कसरत करावी लागते. त्यामुळे शाळेत नोकरी करणाऱ्या महिला शिक्षकांचा मानसिक स्वास्थ्याचा प्रश्न मोठ्या प्रमाणात निर्माण झाल्याचे दिसून येत आहे. आरोग्याच्या तक्रारी, शरीर, दुर्बलता विविध रोगाने पीडित महिला ताण मुळे विविध ताना मुळे विविध मानसिक ताणामुळे विविध रोगची शिकार बनल्याचे दिसून येता तसेच लहान वयामध्ये विविध रोगची शिकार होतात हे दिसून आले. समाज परिवर्तन करण्याचे काम स्त्रिया उत्तम प्रकारे करू शकतात जर त्यांचे आरोग्य चांगले असेल तर हे लक्षात घेऊन संशोधिकेने हे संशोधन कार्य हाती घेतले.

संशोधनाची गरज व महत्त्व:

1. स्त्रियांना समाजात पूर्वीसारखा मिळणारा मान सन्मान प्रेमही आज तसा मिळताना दिसत नाही.
2. शाळेत अनेक विद्यार्थ्यांच्याकडून पुरेसा आदर व प्रेम ही मिळत नाही.
3. विद्यार्थ्यांचा बेशिस्तपणा व गैरवर्तन वाढताना दिसत आहे.
4. विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीसाठी पालकांकडून हवे तसे सहकार्य मिळत नाही.
5. शाळांच्या मध्ये मुख्याध्यापकाकडून सहकार्य मिळत नाही.
6. संस्थाचालक यांच्याकडूनही सहकारी व वरिष्ठकडूनही दबाव टाकला जातो.

7. सहकारी व वरिष्ठ यांच्याकडूनही सहकार्य मिळत नाही. तसेच संस्थाचालकांची अधिक मनमानी होताना दिसते. निकालाची भीती निकाल चांगल्या प्रकारे लागावे यासाठी दबाव टाकला जातो.
8. अधिकारी वर्गाकडून कामाबाबत सतत भीती व दबाव टाकला जात आहे. अध्यापन करत असताना अनेक जबाबदाऱ्या सोपविल्या जातात. त्यामुळे अध्यापनाचे व्यातिरिक्त अन्य कामे सोपवले जातात. त्यामुळे आवडीचे विषय अध्यापनास मिळत नाहीत. मूळ विषय बाजूला पडतो व अध्यापन इतर विषयांचे दिले जाते. त्यामुळे समाधानकारक अध्यापन होत नाही.
9. त्याचबरोबर मनोरंजनाच्या व शैक्षणिक साधनांची अपूर्णता असते. शासनाकडून अध्यापनाच्या कार्याव्यतिरिक्त अनेक कामांचे ओझे लादले जाते .
10. घरापासून नोकरीचे ठिकाण दूर अंतरावर असल्याने प्रवास करणे खूप कठीण झाले आहे.
11. सतत बदली होणे. वरिष्ठाकडूनही दबाव टाकला जातो .
12. कौटुंबिक जबाबदाऱ्या असतात.
13. ग्रामीण भागात वाहनांच्या अपुऱ्या सोयी असतात.
14. सामाजिक, व्यावसायिक जबाबदाऱ्या वाढलेल्या आहेत. अभ्यासक्रम पाठ्यक्रमातील तसेच मूल्यांकन पद्धतीत सातत्याने होणारे बदल डोकेदुखी ठरत असते. स्वतःची बौद्धिक कुवत कमी असणे. आपले कर्तव्य सिद्ध करण्याची संधी न मिळणे. नोकरीची शाश्वती नसणे. इतर अनेक गोष्टींचा विचार करता आजच्या महिला शिक्षिका ह्या सतत ताणतणावांचे जीवन जगत आहेत . त्यामुळे महिला शिक्षकांचे मानसिक आरोग्य धोक्यात आल्याचे दिसून येत आहे. महिला शिक्षकांच्या विकृत मानसिक स्वास्थ्याचा परिणाम शाळेत अध्यापनावर तसेच शाळेच्या प्रगतीवर, कुटुंबावर पर्यायाने नकळत समाजावर झाल्याचे दिसून येत आहे.

मानसिक आरोग्य शिक्षकांचे मानसिक आरोग्यावर आनंद यांनी आपले मत मांडले आहे. मानसिक आरोग्य मापन चाचणी वापरून शाळेतील शिक्षकांच्या मानसिक आरोग्यावरचा अभ्यास केला आणि असे आढळून आले की, 59% शिक्षक मानसिक दृष्ट्या निरोगी आहेत. कामाच्या स्थितीचा मानसिक आरोग्याचा काही संबंध नाही तरी सामाजिक मूल्ये शिक्षकांच्या मानसिक आरोग्याची सकारात्मकपणाशी संबंधित आहे.

तसेच श्रीवास्तव यांनी 2010 नोकरीत मिळणारे वेतन अपुरे असते. श्रीवास्तव यांनी प्राथमिक व माध्यमिक शिक्षकांमधील व्यक्तिमत्व व मानसिक आरोग्याचे मूल्यमापन केले मूल्यांकन केले परिणाम असे दर्शवतो की, व्यक्तिमत्त्वाचे प्रकार प्राथमिक व माध्यमिक महिला शिक्षकांच्या मानसिक आरोग्यावर परिणाम करतात. अंतर्मुखी शिक्षकांच्या तुलनेत बहिर्मुखी शिक्षक

एज

Educreator Research Journal

VOLUME-XI, ISSUE-III

MAY – JUNE 2024

Original Research Article

चांगले मानसिक आरोग्य अनुभवतात. वरील विचार करता प्राथमिक व माध्यमिक शाळांमधील महिला शिक्षकांचे मानसिक स्वास्थ्य कसे आहे. तसेच ग्रामीण व शहरी भागातील महिला शिक्षकांचे मानसिक स्वास्थ्य कसे आहे माध्यमिक व प्राथमिक शाळा मधील महिला शिक्षकांचे मानसिक स्वास्थ्य योग्य नसल्यास त्याचा शिक्षण प्रक्रियेवर व इतर घटकावर काय काय परिणाम होतो हे पाहणे प्राथमिक व माध्यमिक शाळांमधील महिला शिक्षकांचे मानसिक स्वास्थ्य टिकवून ठेवण्यासाठी व ते विकसित करण्यासाठी काय प्रयत्न करता येईल असे अनेक प्रश्न संशोधिकेच्या मनात निर्माण झाल्यामुळे आणि या इतरही काही निर्माण झाल्यामुळे सदर संशोधन गरजेचे वाटले. या प्रश्नांचा शोध घेऊन त्या संदर्भातील समस्यांची योग्य पद्धतीने सोडवणूक करणे गरजेचे वाटते. त्यामुळे प्रस्तुत संशोधन संशोधिकेने प्रस्तुत संशोधन विषयाची निवड केली आहे. याकरिता हे संशोधन महत्वाचे ठरणार आहे.

संशोधन समस्या विधान:

“तासगाव तालुक्यातील प्राथमिक व माध्यमिक शाळांतील महिला शिक्षकांच्या मानसिक ताणतणावाचा अभ्यास”.

कार्यात्मक व्याख्या:

- तासगाव - सांगली जिल्ह्यातील एक तालुक्याचे ठिकाण
- मानसिक ताणतणाव- मानसिक आरोग्य म्हणजे स्वतःची अशी स्थिती ज्यामध्ये व्यक्तीला स्वतःच्या क्षमतेची जाणीव होते. जीवनातील सामान्य ताणतणावांना तोंड देता येते. उत्पादक आणि फलदायी पणे काम करता येते. आणि समाजासाठी योगदान देण्यास सक्षम असते. वेबस्टार यांच्या मते मानसिक आरोग्य व स्वास्थ्य म्हणजे मनाची नैसर्गिक झालेली निकोप सुदृढ वाढ व विकास
- प्राथमिक शाळा -इयत्ता पहिली ते पाचवीपर्यंतचे प्राथमिक व इयत्ता सहावी ते आठवीपर्यंतचे उच्च प्राथमिक स्तरावरील औपचारिक शिक्षण.
- माध्यमिक शाळा- इयत्ता नववी ते दहावीपर्यंतचे माध्यमिक स्तरावरील औपचारिक शिक्षण.
- शिक्षक -अध्यापनाचे व शिकविण्याचे कार्य करून विद्यार्थ्यांच्या वर्तनात इष्ट बदल घडवून आणण्यासाठी प्रयत्न करणारी व्यक्ती.

संशोधकाने संशोधनाची उद्दिष्टे पुढीलप्रमाणे मांडले आहेत.

संशोधनाची उद्दिष्टे:

1. ग्रामीण व शहरी भागातील महिला शिक्षकांच्या मानसिक ताणतणावांचा अभ्यास करणे.

2. प्राथमिक व माध्यमिक शाळांमधील महिला शिक्षकांच्या मानसिक ताणतणावांचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

3. ग्रामीण व शहरी भागातील महिला शिक्षकांच्या मानसिक ताणतणावांचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

4. महिला शिक्षकांचे मानसिक ताणतणाव दूर करण्यासाठी उपाय योजना सुचविणे.

संशोधनाच्या परिकल्पना व चले: संशोधन परिकल्पना -संशोधन अहवाल निष्कर्ष काढण्यासाठी परिकल्पना महत्त्वाची भूमिका बजावतात. या सर्व गोष्टींचा विचार करून संशोधिकेने संशोधन समस्येची निगडित खालील परिकल्पना मांडल्या आहेत.

1. परिकल्पना प्राथमिक शाळा मधील महिला शिक्षकांचे मानसिक ताणतणाव आणि माध्यमिक शाळातील महिला शिक्षकांचे ताणतणाव यातील परस्पर संबंध याबाबतीत सार्थक फरक नाही.

2. प्राथमिक शाळा मधील महिला शिक्षकांचे मानसिक ताणतणाव आणि माध्यमिक शाळा मधील महिला शिक्षकांचे ताणतणाव या शाळेच्या प्रकारा संदर्भात सार्थक फरक नाही.

3. प्राथमिक शाळांमधील महिला शिक्षकांचे मानसिक स्वास्थ्य आणि माध्यमिक शाळांमधील महिला शिक्षकांचे मानसिक स्वास्थ्य यात शाळेच्या स्थानासंदर्भात सार्थक फरक नाही. संशोधनामधी चले- विचारवंतांनी चलाविषयी म्हटले आहे की, चल म्हणजे असा एक गुण असतो की ज्यामध्ये अनेक मूल्ये सामावलेली असतात.

संख्यात्मक व गुणात्मक मूल्यांमध्ये व्यक्त करता येऊ शकणारी कोणतीही संकल्पना याला चल असे म्हणतात.

प्रस्तुत संशोधनासाठी खालील चलांचा वापर करण्यात आला आहे.

स्वाश्रयी चल -मानसिक स्वास्थ्य

जनसंख्यात्मक चल -1.शाळेचा विभाग प्राथमिक व माध्यमिक 2. शाळेचे स्थान ग्रामीण व शहरी क्षेत्र

संशोधनाची व्याप्ती:

प्रस्तुत संशोधनात महाराष्ट्र शासनाच्या ग्रामविकास व पंचायत विभाग या विभागाच्या अंतर्गत चालणाऱ्या जिल्हा परिषदेच्या सरकारी शाळांमध्ये आणि महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळाशी संलग्न असलेल्या फक्त सांगली जिल्ह्यातील तासगाव तालुक्यातील ग्रामीण व शहरी क्षेत्रातील मराठी माध्यमाच्या माध्यमिक शाळांमध्ये नोकरी करणाऱ्या महिला शिक्षकांच्या मानसिक ताणतणावांचा अभ्यास करणे अशी आहे. संशोधनाच्या मर्यादा-

1. प्रस्तुत संशोधन कार्य सांगली जिल्ह्यातील तासगाव तालुक्यातील तासगाव गावापुरतेच मर्यादित आहे.

2. प्रस्तुत संशोधन कार्य हे ग्रामविकास व पंचायत राज या विभागाच्या अंतर्गत चालविल्या जाणाऱ्या जिल्हा परिषदेच्या सरकारी प्राथमिक शाळा पुरते आणि महाराष्ट्र राज्य माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळाची संलग्न असलेल्या

मराठी माध्यमाच्या शाळा पुरतेच मर्यादित आहे.

3. प्रस्तुत संशोधन कार्य हे तासगाव तालुक्यातील ग्रामीण व शहरी भागातील महिला शिक्षकांच्या पुरतेच मर्यादित आहे.
4. प्रस्तुत संशोधन कार्य हे प्राथमिक व माध्यमिक शाळेतील महिला शिक्षकांच्या मानसिक ताणतणावाच्या अभ्यास करण्यापुरतेच मर्यादित आहे.
5. प्रस्तुत संशोधनाचे निष्कर्ष प्रतिसादकाने दिलेल्या माहितीवर अवलंबून आहे.

संशोधन पद्धती:

प्रस्तुत संशोधन विषय हा वर्तमान परिस्थितीशी संबंधित आहे. म्हणून संशोधन समस्या निराकरणासाठी वर्णनात्मक पद्धतीच्या अंतर्गत असलेल्या सर्वेक्षण पद्धतीचा अवलंब करण्यात आला आहे.

संशोधनाची जनसंख्या: संशोधिकेने नमुना ज्यातून निवडला असा संपूर्ण भाग म्हणजे जनसंख्या होय.

प्रस्तुत संशोधनासाठी प्रस्तुत संशोधनकार्याची व्याप्ती ही महाराष्ट्र शासनाच्या ग्रामविकास व पंचायत राज्य विभाग या विभागाच्या अंतर्गत चालाविला जाणाऱ्या जिल्हा परिषदेच्या सरकारी आणि महाराष्ट्राचे माध्यमिक व उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळांची संलग्न असलेल्या सांगली जिल्ह्यातील तासगाव तालुक्यातील ग्रामीण व शहरी क्षेत्रातील मराठी माध्यमाच्या मराठी माध्यमाच्या माध्यमिक शाळांमध्ये नोकरी करणाऱ्या महिला शिक्षकांच्या मानसिक ताणतणावांचा अभ्यास करणे अशी प्रस्तुत संशोधनाची जनसंख्या आहे.

नमुना निवड: प्रस्तुत संशोधनासाठी संभाव्यता नमुना निवड पद्धतीचा अवलंब केला आहे. महाराष्ट्र प्रस्तुत संशोधनासाठी सहेतुक नमुना निवड पद्धतीचा अवलंब केला आहे महाराष्ट्र शासनाच्या ग्राम विकास व ग्रामपंचायत राज्य या विभागात पंचायत राज्य विभाग या विभागाच्या अंतर्गत चालविल्या जाणाऱ्या जिल्हा परिषदेच्या सरकारी शाळांमधील व तासगाव तालुक्यातील एकूण शाळापैकी दहा ग्रामीण क्षेत्रातील आणि महाराष्ट्राचे माध्यमिक उच्च माध्यमिक शिक्षण मंडळाची संलग्न असलेल्या तासगाव तालुक्यातील मराठी माध्यमाच्या माध्यमिक शाळा पैकी दहा ग्रामीण व दहा शहरी क्षेत्रातील शाळांमधील नोकरी करणाऱ्या एकूण शंभर पन्नास ग्रामीण क्षेत्रातील व पन्नास शहरी क्षेत्रातील महिला शिक्षिका या सहेतुक नमुना निवड पद्धतीने निवडले आहे. निवडलेल्या या शाळांमधील फक्त महिला शिक्षकांच्या मानसिक ताण-तणावांचा अभ्यास सदर नमुन्याद्वारे केलेला आहे.

माहिती संकलनाची साधने: प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधिकेने जास्तीत जास्त प्राथमिक व प्राथमिक व दुय्यम स्वरूपातील माहिती गोळा करण्यावर भर दिला आहे. प्राथमिक व माध्यमिक शाळेतील नोकरी करणाऱ्या महिला शिक्षकांच्या मानसिक स्वास्थ्याचा अभ्यास करण्याच्या संदर्भात आवश्यक माहितीचे प्रत्यक्ष भेटी देऊन व प्रश्नावलीच्या स्वरूपाद्वारे संकलन

करण्यात आले आहे. प्रस्तुत संशोधनासाठी नोकरी करणाऱ्या महिला शिक्षकांचे व मानसिक ताणतणाव शोधण्यासाठी मानसिक आरोग्य निर्देशांकाचा वापर केला आहे. ज्यामध्ये अत्यंत वैधता व विश्वास तसेच आनंदा, व दास यांच्या विविध आरोग्य स्केलचा आधार घेतलेला आहे. तसेच मानसिक स्वास्थ्य वरील स्वतःच तयार केलेली प्रश्नावली या साधनांचा वापर केला आहे. प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधिकेने वस्तुनिष्ठ व विश्वसनीय वस्तुनिष्ठ विश्वासने उपयुक्त अशी माहिती मिळावी म्हणून विविध मापन साधनांचा परिणामांचा उपयोग केलेला आहे.

संकलित माहितीचे विश्लेषण आणि अर्थनिर्वचन: प्रस्तुत संशोधनासाठी संशोधिकेने निश्चित केलेल्या उद्दिष्टांचा विचार करून आवश्यक त्या विविध मापन साधनांचा व परिमाणाचा उपयोग करण्यात आलेला आहे. त्यासाठी केंद्रीय प्रवृत्तीच्या मध्यमान तसेच प्रमाण विचलन विचलनाच्या यांचा वापर करून माहितीचे वर्णनात्मक विश्लेषण करून त्याचे अर्थनिर्वाचन केले आहे. तर टी चाचणी द्वारे प्राप्त माहितीचे टी मूल्य काढून माहितीचे विश्लेषण करून त्याचे अर्थनिर्वचन केले आहे.

निष्कर्ष निरीक्षण: प्राथमिक शाळामधील महिला शिक्षकांचे मानसिक ताणतणाव वाढते कौटुंबिक व सामाजिक तसेच व्यावसायिक जबाबदारी आहे. नोकरीत वारंवार होणारी बदलीची चिंता संस्थाचालकांच् अधिकचे असणारी मनमानी तसेच अधिकारी वर्गाकडून कामाबाबत घातली जाणारी भीती मनोरंजनाच्या व शैक्षणिक साधनांची अपूर्णता शासनाकडून अध्यापनाच्या कार्याव्यतिरिक्त अनेक कामांचे लादले जाणारे ओझे, घरापासून नोकरीचे ठिकाण दूर अंतरावर असल्याने करावा लागणारा खडतर प्रवास अशा विविध कारणांनी धोक्यात आल्याचे दिसून येते तर समाजात पूर्वीसारखा मिळणारा सन्मान न मिळणे. शाळेत विद्यार्थ्यांकडून पुरेसा आदर व प्रेम न मिळणे वर्गातील विद्यार्थ्यांचा वाढता प्रवास बेशिस्तपणा पणा व वाढते गैरवर्तन विद्यार्थ्यांच्या प्रगतीसाठी पालकाकडून सहकार्या न मिळणे. एकापेक्षा अधिक वर्गाचे व विषयांच्या अध्यापनाच्या अतिरिक्त काम सोपवले जाणे आवडीचे विषय अध्यापनास न मिळणे शासनाकडून अध्यापनाच्या कार्याव्यतिरिक्त अनेक कामाचे ओझे लादले जाणे. शहरापासून नोकरीचे ठिकाण महिला शिक्षकांचे मानसिकता स्वास्थ्य धोक्यात आल्याचे दिसून येते आहे.

टेबल -1 प्राथमिक माध्यमिक. शाळा मधील महिला शिक्षकांच्या मानसिक ताण-तणावाचा अभ्यास

चले संख्या आणि	एकूण महिला	मध्यमान	प्रमाण विचलन	क्रम	वक्राच्या शिखराची तीक्ष्णता
मानसिक ताणतणाव	100	99.92	38.18	.266	-1.051

टेबल -एक वरून दिसून येते की. मानसिक आरोग्यासाठी सरासरी मूल्य ही वरील बाजूला ते झुकताना दिसून येते.

टेबल दोन -प्राथमिक शाळा व माध्यमिक शाळा मधील महिला शिक्षकांचे मानसिक ताण-तणाव

शाळा	एकूण महिला	मध्यमान	प्रमाण विचलन	टी मूल्य	सार्थकता स्तर
प्राथमिक शाळा	50	100	39.01	2.39	0.02
माध्यमिक	50	90.98	35.49	2.39	0.02

सारणी दोन वरून टी चाचणी द्वारे प्राप्त माहितीचे टी मूल्य काढून माहितीचे विशेषण करता असे दिसून येते की, प्राथमिक शाळामधील महिला शिक्षकांचे मानसिक ताण-तणाव हे माध्यमिक शाळा मधील महिला शिक्षकांच्या मानसिक स्वास्थ्यपेक्षा अधिक उत्तम प्रकारचे आहे. टी=2.29,P<. 02

टेबल 3- ग्रामीण व शहरी भागातील महिला शिक्षकांच्या मानसिक ताणतणावांचा तुलनात्मक

क्षेत्र	एकूण महिला	मध्यमान	प्रमाण विचलन	टी मूल्य	सार्थकता स्तर
शहरी	50	79.16	33.32	-6.46	0.001
ग्रामीण	50	120.68	30.91	-6.46	0.001

चाचणी द्वारे प्राप्त माहितीचे टी मूल्य काढून माहितीचे विश्लेषण करता असे लक्षात येते की ग्रामीण आणि शहरी क्षेत्रातील महिला शिक्षकांच्या मानसिक स्वास्थ्यामध्ये लक्षणीय फरक आहे ग्रामीण क्षेत्रातील महिला शिक्षकांच्या मानसिक स्वास्थ्य पेक्षा शहरी क्षेत्रातील महिला शिक्षकांचे मानसिक स्वास्थ्य अधिक उत्तम प्रकारचे आहे. टी=6.46 <0.001

निष्कर्ष:

1. प्राथमिक शाळा मधील महिला शिक्षकांचे मानसिक ताणतणाव आणि माध्यमिक शाळा मधील महिला शिक्षकांचे मानसिक ताणतणाव आज शाळेच्या स्थानासंदर्भात व शाळेच्या प्रकारा संदर्भात फरक जाणवतो.
2. प्राथमिक व माध्यमिक शाळा मधील महिला शिक्षकांच्या मानसिक स्वास्थ्यांचा तुलनात्मक अभ्यास करता असे दिसून येते की, प्राथमिक शाळा मधील महिला शिक्षकांचे मानसिक स्वास्थ्य हे माध्यमिक शाळा मधील महिला शिक्षकांच्या मानसिक स्वास्थ्य पेक्षा अधिक उत्तम प्रकारचे ग्रामीण क्षेत्रातील महिला शिक्षकांच्या मानसिक स्वास्थ्यापेक्षा शारीरिक क्षेत्रातील महिला शिक्षकांचे मानसिक स्वास्थ्य अधिक उत्तम प्रकारचे आहे. थोडक्यात भौतिक सुख प्राप्त करून घेताना सुख आणि दुःखाच्या प्रसंगी मनाला स्थिर ठेवले पाहिजे.
3. येणारी नवनवीन शिक्षकांची कौशल्ये आत्मसात करणे व ते विद्यार्थ्यांपर्यंत देणे हे आनंदाने केले तर मानसिक ताण येणार नाही.
4. कोणताही बदल हा आनंदाने स्वीकारला पाहिजे. आत्मविश्वासव धाडस असले पाहिजे.

5. मानसिक स्वास्थ्य हे मानसोपचाराचे एक विषय क्षेत्र आहे त्याचा उद्देश मानसिक रोगांच्या विकासावर प्रभाव टाकणारे जे घटक आहेत ते नियंत्रित करणे तसेच विकृत मानसिक स्वास्थ्यावर प्रतिबंधात्मक उपाय करून मानसिक विकृती नष्ट करणे व उत्तम मानसिक स्वास्थ्य टिकवून ठेवणे यासाठीच हे संशोधन कार्य पुढील संशोधकांना दिशादर्शक ठरू शकते .

शिफारशी:

1. घरातील जबाबदाऱ्या पार पाडताना घरातील इतर सदस्यांनी ही मदत करावी.
2. नियमित नेमणूक नसलेल्या महिला शिक्षकांचा पगार पुरेसा देण्यात यावा.
3. माध्यमिक स्तरावर अध्यापनासाठी त्या शिक्षकांच्या आवडीचे पदवीचे विषय द्यावेत.
4. कुटुंब प्रमुख व मुख्याध्यापक वरिष्ठ नियमित शिक्षक संस्थापक यांनी शिक्षकांच्या कामाचे कौतुक करून प्रेरणा द्यावी.
5. शासनाने शालेय कामकाजापेक्षा वेगळी कामे लादू नयेत.
6. येणारे नवनवीन प्रवाह प्रशिक्षण महिला शिक्षिकांना मिळावे.

संदर्भ ग्रंथ सूची:

1. घोरमाडे, के. यु. (2000).शैक्षणिक संशोधनाची मूलतत्वे नागपूर -विद्या प्रकाशन
2. भिंताडे, वी.रा. (2000).शैक्षणिक संशोधन पद्धती नित्य नूतन प्रकाशन; पुणे
3. कुलकर्णी, के.वी. कुलकर्णी (2000). शैक्षणिक मानसशास्त्र श्री विद्या प्रकाशन; पुणे
4. जगताप, ह.ना. (2000).शैक्षणिक मानसशास्त्र फडके प्रकाशन ;कोल्हापूर
5. करंदीकर ,स. मीना. मंगरूळकर (2000). उदयोत्सुक भारतीय समाजातील शिक्षण फडके प्रकाशन; कोल्हापूर
6. केळकर, दीपक (2006).आनंदाने जगा तणाव मुक्त व्हा आनंदाने जगा मनोविकास प्रकाशन; पुणे 7.मोमीन, के. ए'(2014) मनस्वास्थ्य तनस्वास्थ्य भारतीय मुद्रणालय; कोल्हापूर
8. हरी यांचे ताण मापन चाचणी.

Cite This Article:

डॉ. भंडारे ल. वि. (2024). तासगाव तालुक्यातील प्राथमिक व माध्यमिक शाळांतील महिला शिक्षकांच्या मानसिक ताणतणावांचा अभ्यास. In Educreator Research Journal: Vol. XI (Issue III), pp. 133–141.

ERJ. <https://doi.org/10.5281/zenodo.12934437>